

УДК 351.74(477)

О.М. КЛЮЄВ, докт. юрид. наук, доц., Харківський національний університет внутрішніх справ

ЩОДО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПРАЦІВНИКІВ ОВС УКРАЇНИ

Ключові слова: професіоналізм, органи внутрішніх справ, працівники

Проблеми професіоналізму та умов, що його забезпечують, мають велике значення для існування і розвитку суспільства. Особливої ваги це набуває при аналізі діяльності правоохоронних органів, оскільки вони займають у суспільстві особливе положення. Це пояснюється тим, що правоохоронці повинні не лише стояти на варті закону, але й, маючи великі владні повноваження, не допускати впливу агресивно налаштованих осіб на соціальне середовища та на самих себе і свою професійну діяльність, зокрема. Більш того, розбудова в Україні громадянського суспільства потребує переорієнтації правоохоронних органів із силової діяльності на обслуговуючу, на встановлення партнерських стосунків із громадянами. Вирішити ці завдання можуть тільки висококваліфіковані професіонали, які мають не лише відповідні знання, уміння, навички професійної діяльності, але й таку мотивацію та самосвідомість, котрі відображають ставлення до людини як до найвищої цінності. Тому проблема визначення сутності та механізму формування феномена професіоналізму тих, хто стоїть на варті прав та свобод громадян, має досить складний характер і заслуговує особливої уваги.

Питання професіоналізму працівників органів внутрішніх справ тією чи іншою мірою були предметом досліджень М.І. Ануфрієва, О.М. Бандурки, В.С. Венедіктова, Ю.Ф. Кравченка, Н.П. Матюхіної, В.П. Петкова, В.М. Плішкіна, О.Н. Ярмиша, І.М. Шопіної та інших вчених. Однак, спеціальні та комплексні дослідження із вище зазначених питань не проводились, що у свою чергу підкреслює

актуальність досліджуваної проблематики. У статті планується вирішити такі завдання: з'ясувати сутність категорії «професіоналізм»; визначити ознаки професіоналізму працівників органів внутрішніх справ; виокремити елементи професіоналізму працівників органів внутрішніх справ; запропонувати напрямків удосконалення роботи з персоналом органів внутрішніх справ та шляхи формування професійно-компетентного працівника органів та підрозділів системи МВС України.

Специфіка правоохоронної діяльності накладає свій відбиток на професійну діяльність працівників системи МВС, що викликає необхідність введення терміну «професіоналізм» працівників органів та підрозділів системи МВС України. Визначення поняття «професіоналізму», його характерних рис, ознак, структури насамперед спрямовано на формування професійно компетентного працівника органів внутрішніх справ, професіонала, який був би спроможний ефективно і у відповідності до нормативних актів вирішувати поставлені перед ним правоохоронні завдання.

Більшість вітчизняних та зарубіжних дослідників [1–3] визначають професіоналізм правоохоронців як сукупність знань, умінь, навичок, що дозволяють виконувати відповідні професійні функції. Існує також дещо інша позиція, яка визначає професіоналізм як результат реалізації професійної культури на рівні суспільства, групи чи особистості [4, с.53–58].

До ознак професіоналізму працівників органів внутрішніх справ ми відносимо: 1) професіоналізм – це одна з найважливіших сторін професійної культури працівника органів внутрішніх справ як спеціаліста, елемент (міра) його компетентності; 2) професіоналізм визначає ділову надійність, здатність успішно й безпомилково здійснювати конкретну правоохоронну діяльність як у звичайних умовах, так і в екстремальних, нестандартних ситуаціях; 3) на особистому рівні професіоналізм обумовлюється певними досягненнями в процесі службово-трудої діяльності, високим рівнем сформованості професійної і духовної культури у всій її досконалості.

Крім професійних знань, умінь, навичок великого значення при визначенні ступеня професіоналізму правоохоронця мають суто ділові якості, як то організаторські здібності, тобто вміння ефективно налагоджувати свою роботу та роботу колег та підлеглих. Вагомою складовою організаторських здібностей є особливе мислення, яке передбачає приведення у відповідність вирішення професійних завдань з увагою до людини. Для роботи в органах внутрішніх справ необхідними є такі організаційні якості: а) наполегливість, енергійність, самоорганізованість; б) винахідливість, відповідальність, вимогливість, уміння берегти таємницю, організаторські здібності, що забезпечують управління різними групами людей; в) витримка, дисциплінованість, самокритичність, почуття власної гідності у стосунках із колегами і керівництвом.

Важливими діловими якостями професіонала-правоохоронця є також самостійність й нестандартність рішень, цілеспрямованість, ініціативність, енергійність, здатність до виправданого ризику. При цьому зворотною стороною самостійності та свободи дій є відповідальність.

У науковій літературі прийнято виділяти дві групи якостей правоохоронця: комунікативні та особисті. Так, група комунікативних якостей правоохоронців складається, перш за все, з тих, що передбачають знання та навички використання в професійній діяльності основ психології міжособистісного спілкування. З комунікативних якостей, котрими дійсно повинні володіти працівники органів внутрішніх справ, на перше місце, як указує А.Н. Наборов, варто поставити їхнє уміння розбиратися в психології людей, володіти психологічним підходом до людей, психологічним аналізом їхньої поведінки, вміло, у межах допустимості, впливати на них. Для цього необхідні знання психології, життєвий досвід і оволодіння розробленими криміналістичними прийомами, заснованими на психології. Від якості контакту працівника органів внутрішніх справ із різними групами населення буде залежати ефективність його діяльності [5, с.34–38]. Таким чином, дана фахова діяльність може бути віднесена до розряду

комунікативних професій. Отже, одним із визначальних чинників ефективності роботи працівника міліції буде адекватно сформована фахова комунікативна компетентність.

Враховуючи специфіку правоохоронної діяльності як такої, що відноситься до типу «людина-людина», цей блок якостей набуває особливого значення, оскільки здійснює регулювання відносин та взаємодій як суб'єктно-об'єктного, тобто із законослухняними та не законослухняними громадянами, так і внутрішньо-суб'єктного характеру (по «горизонталі» та «вертикалі») у формальній та неформальній сферах. Саме тут існує небезпека перенесення стилю службових взаємодій з об'єктом на спілкування з колегами, що може бути визначено як один із проявів професійної деформації особистості. Особливе місце в системі комунікативних якостей правоохоронців займає толерантність, тобто уміння неупереджено оцінювати людей, їх вчинки, події, явища, які часто мають суперечливий характер [6, 7]. Толерантність дозволяє відзначити позитивні та негативні риси подій і явищ, співвідносячи власні погляди з усією наявною інформацією і не віддаючи при цьому переваги у кінцевій оцінці власному відношенню. Толерантність правоохоронця – це ознака його розуму, культури, професіоналізму.

Щодо особистих якостей, то необхідно відмітити, що в науковій літературі не існує єдиного уніфікованого набору таких якостей, але більшість дослідників підкреслюють необхідність наявності у структурі особистості правоохоронців таких елементів, як здатність співчувати іншій людині; доброзичливість; чутливість; безкорисливість; терпимість щодо різних нестандартних проявів поведінки, зовнішнього вигляду і способу мислення будь-якої людини; принципова вимогливість до себе та інших; переконаність у необхідності служіння народу в цілому, а не окремим його прошаркам; творчий склад розуму; здібність прораховувати варіанти можливих наслідків дій людей, їх протистоянь чи, навпаки, об'єднань [8, с.57]. До того ж підкреслимо, що така діяльність потребує великого самовладання, здатності не виходити з себе у найскрутніших ситуаціях, співвідносити свою

поведінку, спрямовану на інших людей, з суспільними моральними та правовими нормами.

В той же час, для професій, пов'язаних з правоохоронною діяльністю, існують специфічні протипоказання. Так, люди з яскраво виявленими фізичними недоліками, дефектами мови, замкнуті, нетовариські, слабкі духом, байдужі до людей або, навпаки, корисливі у стосунках з іншими не можуть працювати в правоохоронних органах. Причин цього існує багато, назвемо лише деякі з них. По-перше, у людей з виявленими недоліками може розвинути комплекс неповноцінності, який реалізується або у замкненості, пригніченості й невпевненості в собі, або у спробах самоствердження та агресії у відношенні до інших людей, особливо тих, хто від них залежить. По-друге, нерозвиненість комунікативних якостей обмежує можливості особи у реалізації нею своїх професійних функцій, що відбивається на ефективності та результативності діяльності. По-третє, корисливість у стосунках призводить до того, що такі люди стають легкою поживою для злочинних структур і благодатним ґрунтом для корупції [9].

Для ефективної взаємодії під час виконання правоохоронних завдань, налагодження зв'язків з населенням працівник органів внутрішніх справ повинен не тільки мати вище зазначені якості, але й постійно працювати над їх удосконаленням. Але сьогодні професійна підготовка більш зорієнтована на вивчення нормативних актів, володіння зброєю та спецпідготовку. Таким чином, виникає необхідність у створенні спеціального напрямку професійної підготовки – розвиненню якостей та навичок, орієнтованих на спілкування з населенням. Це можуть бути семінари та лекції за такими темами – ділове спілкування, соціальна психологія, засоби залучення населення до взаємодії; вимоги, що пред'являються до взаємодії як із іншими правоохоронними органами так і з населенням; принципи взаємодії, а також соціально-психологічні тренінги для практичного розвитку необхідних для спілкування вмінь та навичок.

Одним із напрямків удосконалення роботи з персоналом органів внутрішніх справ є ви-

вчення досвіду аналогічної роботи поліції зарубіжних країн. Можливості вивчення й врахування цього досвіду значно поширюються завдяки обмінам делегаціями, спеціалістами в цій галузі, що відбуваються тепер значно частіше. І як наслідок цього – поява досліджень, у яких у різноманітних аспектах розглядається робота з персоналом у поліцейських структурах. Наприклад, у Великій Британії і Канаді проголошується принцип, що поступово створює підстави для переходу від ієрархічної воєнізованої моделі поліції до більш гнучкої моделі охорони правопорядку, що містить у собі залучення громадськості, а також те, що громадська думка про роботу поліції повинна розглядатися як одна із форм громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів [10, с.145].

Формування професіонала високого рівня – тривалий процес, на який впливає низка чинників. Виходячи з викладеного вище, професіоналізм – інтегральне явище, що визначається за низкою показників: рівень професійних знань і вмінь; ступінь виявлення необхідних ділових і особистих якостей; специфіка духовної структури особистості (системи потреб, мотивів, цінностей, норм і мети, регулюючих поведінку людини як у професійній, так і в інших сферах діяльності); особливості системи об'єктів соціальної ідентифікації (передусім місце в ній професії, роботи, певних професійних груп і соціального інституту, в межах яких здійснюється професійна діяльність).

Професіоналізм працівника органів внутрішніх справ можна ще розбити на елементи: розуміння і сприйняття змісту форм діяльності (цілей, планів, програм, методів, підходів) і наявність необхідних здібностей. Професіоналізм діяльності – це якісна характеристика суб'єкта діяльності – представника даної професії, яка визначається мірою оволодіння ним сучасним змістом і сучасними засобами вирішення професійних завдань, продуктивними способами її здійснення. В професійній діяльності державного службовця органів внутрішніх справ також можна виділити два основних рівні професіоналізму: рівень управлінських завдань; рівень управлінських проблем [11, с.121]. Управлінське завдання полягає в

наявності управлінського рішення і необхідності його використання, тобто у випадку виникнення певних труднощів управлінець має уявлення про те, що і як треба зробити, щоб повноцінно вирішити конкретне завдання. Управлінська проблема полягає у відсутності готового управлінського рішення, уявлення про те, як треба виходити із ситуації, що склалася. Вміння поставити, а потім і вирішити управлінську проблему характеризує управління більш високого рівня професіоналізму.

Працівник органів внутрішніх справ повинен: постійно спрямовувати свою діяльність на забезпечення конституційних прав і свобод людини та удосконалення управлінської діяльності на основі конструктивного вирішення питань, що належать до його повноважень; сумлінно виконувати свої службові обов'язки, передбачені законодавчими актами та його посадовою інструкцією; організовувати роботу щодо ефективного виконання завдань та функцій на відповідній посаді органу чи підрозділу системи МВС України; дотримуватися норм законодавства та при необхідності відстоювати принципи верховенства права та законності; бути патріотом України, досконало володіти державною мовою, добре знати історію держави і особливості її розвитку, внутрішню та зовнішню політику, мати широкий світогляд; визначати тактику та стратегію своєї поведінки відповідно до вимог демократичної, соціальної, правової держави; шанобливо ставитися до громадян, дотримуватися високої культури спілкування, загальновизнаних людством норм моралі та правил здорового способу життя, не допускати несумісності з діяльністю державного службовця органів внутрішніх справ лицемірство і користолюбство; не допускати дій та вчинків, що можуть зашкодити, інтересам держави чи негативно вплинути на репутацію органів внутрішніх справ.

Працівник органів внутрішніх справ повинен володіти сукупністю знань та вмінь, що давали б йому можливість: адаптувати діяльність його органу чи структурного підрозділу до сучасних економічних, політичних та соціальних умов і вимог; поєднувати знання фундаментальних питань теорії з практикою, во-

лодіти сучасною, методологією обґрунтування управлінських рішень з урахуванням загальнолюдських цінностей, інтересів особи і суспільства та держави; уміло користуватися досягненнями інформаційних технологій. Відповідно до посадової спеціалізації працівник органів внутрішніх справ в межах наданих йому повноважень має вміти аналізувати конкретні проблеми, неупереджено та об'єктивно оцінювати різні аспекти своєї роботи, прогнозувати наслідки своїх правоохоронних рішень, оперативно знаходити та застосовувати ефективні методи та засоби розв'язання існуючих та можливих проблем, пов'язаних з його професійною діяльністю.

Таким чином, професіоналізм працівника органів внутрішніх справ – це його здатність до ефективної самореалізації в практичній діяльності спеціальних професійних знань, що обумовлені особистими якостями і компетенцією. Професіоналізм передбачає не тільки результат чи оцінку діяльності працівника органів внутрішніх справ, але і сам хід його мислення і діяльності; можливі наслідки конкретного способу правоохоронного впливу. Професіоналізм визначається не тільки компетенцією, діловими і особистими якостями, але і колом конкретних питань і проблем, що реалізуються в рамках професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ.

На основі проведеного дослідження вважаємо за необхідне виділення наступних шляхів формування професійно-компетентного працівника органів та підрозділів системи МВС України. Це, зокрема: конкурсний відбір як кандидатів для професійної підготовки (навчання), так і кандидатів для заміщення конкретних посад в системі органів внутрішніх справ; періодична атестація працівників органів внутрішніх справ; створення банку кваліфікаційних оцінок претендентів на зайняття більш високої посади в органах та підрозділах системи МВС України; створення системи позитивної мотивації для високопрофесійного і добросовісного проходження служби в органах внутрішніх справ; регулярне проведення досліджень з оцінки професійного рівня і характеру мотивації працівників органів внутрішніх справ; широке використання зарубі-

жного досвіду щодо професійної підготовки правоохоронців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хьелл Л. Теории личности / Хьелл Л., Зиглер Д. ; пер. с англ. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 608 с.
2. Бодалев А. А. Акмеология как учебная и научная дисциплина / Бодалев А. А. – М. : Луч, 1993. – 342 с.
3. Подольская Е. А. Ценностные ориентации и проблема активности личности / Подольская Е. А. – Х. : Основа, 1991. – 162 с.
4. Дыдра С. Г. О проблемах повышения профессионализма кадров органов внутренних дел / Дыдра С. Г. // Проблемы организации работы с личным составом органов внутренних дел : труды Академии. – Москва, 1993. – С. 53–58.
5. Наборов А. Н. Правовые категории / Наборов А. Н. // Методологические аспекты разработки системы категории теории права. – М. : Юрид. лит., 1999. – С. 34–38.
6. Москалькова Т. Н. Этика уголовно-процессуального доказывания (стадия предварительного расследования) / Москалькова Т. Н. – М. : Спартак, 1996. – 125 с.
7. Букреев В. И. Этика права: От истоков этики и права к мировоззрению : учеб. пособ. / Букреев В. И., Римская И. Н. – М. : Юрайт., 1998. – 336 с.
8. Профессиональная этика сотрудников правоохранительных органов : учеб. пособие / под ред. А. Опалева, Г. Дубова. – М. : Щит, 1997. – 327 с.
9. Бандурка А. М. Юридическая психология : учебник / Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. – Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – 596 с.
10. Бандурка О. М. Партнерські взаємовідносини між населенням і міліцією : підручник / Бандурка О. М., Соколов В. О., Московец В. І. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 352 с.
11. Анисимов О. С. Методология: функция, сущность, становление / Анисимов О. С. – М. : Юрид. лит-ра, 1996. – 206 с.

Клюев О. М. Щодо професіоналізму працівників ОВС України / О. М. Клюев // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 399–403 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11komprou.pdf>

З'ясована сутність категорії «професіоналізм»; визначені ознаки професіоналізму працівників органів внутрішніх справ; виокремлені елементи професіоналізму працівників органів внутрішніх справ; запропоновані напрямки удосконалення роботи з персоналом органів внутрішніх справ та шляхи формування професійно-компетентного працівника органів та підрозділів системи МВС України.

Клюев А.Н. О профессионализме работников ОВД Украины

Выяснена сущность категории «профессионализм»; определены признаки профессионализма работников органов внутренних дел; выделены элементы профессионализма работников органов внутренних дел; предложены направления усовершенствования работы с персоналом органов внутренних дел и пути формирования профессионально-компетентного работника органов и подразделений системы МВД Украины.

Klyuyev A.N. About Professionalism of Workers of Law-Enforcement Bodies of Ukraine

The essence of a category «professionalism» is found out; signs of professionalism of workers of law-enforcement bodies are defined; elements of professionalism of workers of law-enforcement bodies are allocated; directions of improvement of work with the personnel of law-enforcement bodies and ways of formation of the is professional-competent worker of bodies and divisions of system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are offered.